

Toplumun Kuantifikasyonu

Sayıların İktidarının Eleştirisi

Ersin YAĞAN

Dr. Ersin YAĞAN

TOPLUMUN KUANTİFİKASYONU Sayıların İktidarının Eleştirisi

ISBN 978-625-5704-55-9

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2025, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 2000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Eylül 2025, Ankara

Yayın-Proje: Selcan Durmuş
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sayfa Basım Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
İvedik OSB Matbaacılar Sit. 1514. Cad. No: 23-25
Yenimahalle/ANKARA

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 77079

İletişim

Pegem Akademi: Shira Ticaret Merkezi
Macun Mahallesi 204 Cad. No: 141/33, Yenimahalle/Ankara
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: yayinevi@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Sosyoloji, en başından beri görünmeyi görünür kılma ve güçlü olanın söylemini sorgulama çabasıdır. Bu kitap, işte bu çabanın dijital çağdaki yeni sahnesine (sayısallaşan toplumun epistemik, etik ve siyasal temellerine) odaklanıyor. Kitap, sosyal olguların *kuantifikasyon*¹ (ölçülebilir niceliklere indirgenmesi) sürecini hem teknik hem de metodolojik bir dönüşüm olarak ele almaktadır. Performans skorları, sınav puanları, algoritmik puanlamalar, sosyal medya etkileşimleri, risk indeksleri... Birey ve toplum, günümüzde geçmişte hiç olmadığı kadar fazla ölçülüyor, puanlanıyor ve karşılaştırılıyor. Ancak bu ölçüm pratikleri sadece bilgi üretme teknikleri olarak kullanılmayıp aynı zamanda iktidar biçimleri hâlini almaktadır.

Kitap, bu iktidarın nasıl çalıştığını ve nasıl normalleştirildiğini açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Sayıların toplumsal kontrol, özneleşme, eşitsizlik üretimi ve normatif yönetişimde nasıl merkezi bir rol oynadığını gösteriyor.

Sayılara dair geleneksel kabul, onları tarafsız, nesnel ve evrensel göstergeler olarak görür. Oysa bu kitap, sayının da toplumsal bir hikâyesi olduğunu, sınıfsal, cinsiyetçi, kültürel ve siyasal bağlamlardan bağımsız olmadığını savunuyor. Sayı yalnızca “ölçmez”, aynı zamanda “sınırlar”, “değerlendirir” ve “kurar”. Sayıyla yapılan ölçüm, kimi zaman dışlayıcıdır, kimi zaman simgesel şiddet üretir, çoğu zaman da “tek doğruyu” dikte eder.

Bu çerçevede kitap şu temel soruları sormaktadır:

- Sayılar kimin adına ve kimler için üretilir?
- Ne ölçülür, ne ölçülmez ve neden?
- Algoritmalarla puanlanan bir yurttaşlık, demokrasinin hangi biçimidir?
- Veriyle yönetilen bir toplumsallık, nasıl bir öznellik üretir?
- Sayısal eşitsizlikler nasıl görünmez hâle gelir?

Kitapta bu sorulara hem teorik hem de uygulamalı düzeyde yanıtlar üretmeye çalışıldı. Kitabın bölümleri, bu soruları farklı toplumsal alanlara yayarak (eğitim, gözetim, sağlık, dijital platformlar, kamu yönetimi ve algoritmik yönetişim) derinleştirmeyi amaçlamaktadır.

1 Kuantifikasyon kavramı sosyal bilimlerde bir olgunun nicel biçimde temsil edilebilir hâle getirilmesi sürecini ifade eder. Bu süreç, yalnızca teknik bir dönüşüm değil, aynı zamanda bilgi üretimine dair normatif ve teorik varsayımları da içerir. Toplumdaki “statü” kavramının ölçülebilir hale getirilmesi için gelir düzeyi, eğitim seviyesi gibi değişkenlerle ifade edilmesi bu süreçte örnek olarak verilebilir.

Yalnızca sayılara değil, sayılarla kurulan ilişkilere bakmak zorundayız. Bazen bir sınav puanı, bir öğrencinin yaşam yolunu belirler. Bazen bir kredi skoru, bir ailenin barınma hakkını elinden alır. Bazen algoritmik bir filtre, bir haberin görünürlüğünü, bir bireyin iş bulma şansını, bir mahallenin polis baskısını belirler. Bu bağlamda sayılar, etik ve politik sorular üretir.

Bu kitap, sosyolojiye düşen görevin yalnızca eleştiri yapmak olmadığını aynı zamanda yeniden kurmak, inşa etmek olduğunu öne sürmektedir. Başka türlü saymak, başka türlü değerlendirmek ve başka türlü yaşamak mümkündür. Sayıların ötesinde bir değer, verinin ötesinde bir topluluk ve metriklerin ötesinde bir insanlık tahayyülüne ihtiyacımız var. Bu yüzden bu kitap, sayılara karşı değil, sayılara dair eleştirel düşünmeyi teşvik etmek için yazılmıştır.

YAZAR NOTU VE TEŞEKKÜR

Bu kitabın yazımı, akademik bir uğraş olmanın yanında düşünsel, duygusal ve politik bir yolculuktu. Sayılarla çevrili bir dünyada ya arken, bu kitabın yazılma amacı sayılara bütünüyle karşı çıkmak olmadı. Daha çok, onların görünüşte tarafsız g r n   lerinin ardına bakmayı, metriklerin taşıdığı sessiz ideolojileri, puanlamaların işaret ettiği normları, verinin kurduğu dı lamaları fark etmeyi öğrenmeye çalıştım. Her bölüm, bu farkındalığı derinle tiren bir keşif alanına dönüştü.

Kitabın temel sorusu şudur: Sayılar ne zaman tarafsız bir gösterge olmaktan çıkıp iktidarın aracına dönüştü? Şeffaflık hangi noktada tahakkümün adı haline geldi?    mek hangi koşullarda yönetmenin ve denetlemenin tek yolu olarak sunuldu? Bu sorular, kitabın teorik yönelimini  ekillendirmi tir.

Yazım sürecinde pek çok kuram, kavram ve d   n rle yolda lık ettim. Michel Foucault'nun iktidarın analizleri, Pierre Bourdieu'nun alan ve habitus kavramları, Shoshana Zuboff'un dijital kapitalizme yönelik eleştirileri ve Luc Boltanski'nin değer düzenleri üzerine düşünceleri, yalnızca teorik dayanaklar değil; aynı zamanda tartı tım, itiraz ettiğim, yeniden d   nd  m entelektüel yol arkadaşları oldular. Eleştirel düşüncenin, sayılarla  r lm   sessizlik duvarını yıkaabilmek için ne kadar vazgeçilmez olduğunu onlarla yeniden hatırladım.

Bu süreçte katkılarıyla ufkumu açan ve kitabın yazım sürecini mümkün kılan başta Dr. Mustafa ÖZGENEL olmak üzere kıymetli meslekta larıma, kitabın basımı safhasında büyük katkıları olan Pegem Akademi ailesine ve elbette desteğini hiç eksik etmeyen kıymetli e ime ve çocuklarıma teşekkür borçluyum.

Son olarak  u ilkeyi bir kez daha vurgulamak gerekir: Veri güçlü olabilir, ancak sorunun açtığı eleştirel ufuk daha güçlüdür.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
Yazar Notu ve Teşekkür	iv
1. Bölüm: Sayıların Ortaya Çıkışı.....	1
İnsanlığın Erken Dönemlerinde Sayının İşlevi	6
Antik Dünyada Sayı	9
Matematiğin Soyutlanması	11
Moderniteyle Birlikte İktidarın Sayısallaşması.....	14
Yöneten Sayılar ve Modern Bürokrasi	16
Sayısal Gözetim Çağının Başlangıcı.....	19
Sayılar Masum Değildir.....	22
2. Bölüm: Sayılarla Hesapla, Yönet, Disipline Et.....	24
3. Bölüm: Algoritmik Gözetim	33
4. Bölüm: Neoliberal Sayısallaşma ve Metrik Kültürün Yükselişi.....	44
Neoliberal Yönetimsellik ve Sayı Rejimleri	46
Metrik Alanların Habitus'u	48
Değer Düzenlerinin Savaş Alanı	49
Metrikleşen Alanlar: Akademi, Eğitim, Sağlık ve Belediyecilik.....	50
Sayıların Sessiz Saldırısı.....	54
Karşı Hareketler ve Direniş Biçimleri.....	56
5. Bölüm: Veri Etiği ve Sayısal Eşitsizlik.....	59
Objektif Kodların Politikası	60
Sayısal Eşitsizlik Biçimleri.....	61
Veri Kolonyalizmi.....	63
Etik Yönetişim Rejimlerinin Sınırları	65
Alternatif Veri Epistemolojileri	67
Adaletsizliği Algoritmayla Göstermek	69
Direniş, Adalet ve Alternatifler.....	71
Ölçmenin Etik Sınırları.....	74

6. Bölüm: Kavramsal Düşüm Noktaları	76
Yönetimsellik ve Metrik Biyopolitika	77
Sayının Simgesel Şiddeti	79
Gözetim Kapitalizmi ve Davranışsal Artı Değer	81
Değer Düzenleri, Ahlakî Ekonomiler ve Performans.....	83
Kavramlar Arası Diyalog.....	85
7. Bölüm: Performans Toplumunda Başarı, Başarısızlık ve Sayı Rejimleri	88
Başarı Kavramının Sayısal İnşası.....	89
Neoliberal Meritokrasi ve Simgesel Şiddet.....	92
Kurumsal Performans Rejimleri.....	94
Metrik Şiddete Karşı Direniş Biçimleri	95
Sayılarla Tanımlanmak ya da İnsan Olarak Değer Görmek	98
8. Bölüm: Sayısal Kamusalılık ve Hesap Verebilirlik Politikaları	100
Şeffaflık Paradoksu	101
Metrik Hesap Verebilirlik.....	103
Veri Etiği	104
Açık Veri ve Dijital Kamusal Alanın Dönüşümü	105
Sayılarla Demokratikleşme mi, Sayılarla İdare mi?	106
Dijital Yönetimsellik ve Toplumsal Direniş Alanları	107
9. Bölüm: Yapay Zekâ, Algoritmalar ve Sayıların Geleceği	109
Öngörü Toplumu.....	111
Algoritmik Öznellik	113
Posthüman Rasyonelite ve Sayı-Etik.....	114
Veri Sömürgeciliği ve Sayısal Disiplin Toplamları.....	116
Sayılarla Kurulan Geleceğin Politikası.....	117
10. Bölüm: Türkiye’de Sayısal Eğitim Rejimi ve Kurumsal Dönüşüm	119
Eğitimde Performans Mantiği	120
Öğretmen ve Gözetim.....	121
Akademik Alanın Sayısallaşması	125
Sayılar Arasında Kaybolan Öznellik	127

Eleştirel Değerlendirme ve Alternatif Politikalar	128
Türkiye’de Sayısal Eğitim Rejimi Üzerine Yeniden Düşünmek	129
11. Bölüm: Sayıların Eleştirisi ve Sosyolojik Yeniden İnşa	130
Sayılarla Düşünmenin Sınırları	131
Ontolojik Sınır: Her Şey Sayı mıdır?	131
Epistemolojik Sınır: Ne Bildiğimizi Nasıl Biliyoruz?	132
Siyasal Sınır: Kimin İçin, Ne Adına?	133
Yönetimden Çıkış Politikaları	135
Alternatif Ölçüm	137
Veriye Karşı Değil, Veriyle Düşünen Bir Bilim	138
Eleştirel Metrik Okuryazarlık ve Kolektif Bilginin Kurulması	139
Kaynakça	141

1. BÖLÜM

SAYILARIN ORTAYA ÇIKIŞI

İnsanın varlıkla kurduğu en eski ilişkilerden biri, belki de en temel olanı, “saymak” eylemidir. Saymak, niceliksel bir işlem olmanın yanı sıra dünyayı anlamlandırmanın, kontrol altına almanın ve düzenlemenin zihinsel bir pratiğidir. Bir şeyin var olup olmadığını bilmek yeterli değildir. Ondak kaç tane olduğunu bilmek, onu karşılaştırmak ve onunla ilgili karar verebilmek için sayı gereklidir. Bu yönüyle sayı, bilginin en ham biçimi olduğu kadar, karar alma ve hükmetme süreçlerinin de ilk aracıdır.

Bu kitabın giriş bölümü, işte bu temel sorunun peşine düşmektedir: Saymak, insanın hayatta kalma güdüsünden mi doğdu, yoksa giderek daha karmaşık toplumsal yapılar içinde yönetmenin, düzenlemenin ve hatta hükmetmenin bir aygıtına mı dönüştü? Burada yalnızca bir tarih anlatısı bulunmamaktadır. Burada bir kavrayış biçiminin anatomisi vardır. Çünkü sayıların ortaya çıkışını tek başına teknik bir ilerleme olarak ele almak yetersiz kalacaktır. Sayıların ortaya çıkışı aynı zamanda zihinsel, kültürel ve siyasal bir dönüşümdür.

Sayıların tarihi, insanın dünyayı anlamlandırma çabalarının en köklü örneklerinden biridir. İnsan, tarih sahnesinde yer almaya başlamasıyla beraber ilk önce hayatta kalmak için saymaya başladı. Avladığı hayvanları, toplanan meyveleri, doğan çocukları, geçen mevsimleri saydı. Bu basit sayma etkinlikleri, zamanla hem soyutlaşmanın hem de toplumsal düzenin temeli hâline geldi. Sayıların tarihini anlamak, aslında insanın kendisini, çevresini ve ötekini nasıl

algıladığına dair bir pencere açar. Örneğin, avlanan hayvanları saymak, yalnızca o anki ihtiyacı karşılamak için yapılmaz. Bu eylem aynı zamanda geleceği planlama yetisinin işaretidir. Toplanan meyvelerin miktarını takip etmek, belki de ilk ekonomik faaliyetlerin nüvesidir. Çocukların ya da mevsimlerin sayılması ise hem biyolojik döngülere hem de ritüel zamanlarına dair bilinç gelişiminin göstergesidir. Bu nedenle sayı, sadece nesnelerin toplamı olarak değerlendirilmemelidir. Sayı, bir anlam sisteminin temelidir. Bu bakımdan sayı kavramı, insan aklının evriminde yalnızca teknik değil, aynı zamanda epistemolojik bir eşiktir. Babil'in çivi yazılı tabletlerinde, Antik Mısır'daki piramit yapımı kayıtlarında, Çin'deki vergi belgelerinde ve Hindistan'da sıfırın icadında hep ortak bir iz olduğu görülmektedir. Bu vesikalar insanın sadece neye sahip olduğunu değil, neye sahip olması gerektiğini de belirleyen bir düzenin parçalarıdır. Sayı burada salt bir bilgi aracı olmaktan çok öteye geçerek norm koyan bir aygıt konumuna oturmuştur. "Sayı, yalnızca şeyleri değil, şeylerin anlamını da düzenler." Bu cümle, sayıların işlevine dair kritik bir farkındalığı taşımaktadır. Sayı, soyutlamanın aracıdır. Bununla birlikte kurumsallaşmanın, hafızanın ve iktidarın da taşıyıcısıdır.

Antropolojik ve arkeolojik veriler, erken sayı sistemlerinin doğrudan iktisadi, yönetsel ve dinsel ihtiyaçlarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Damerow'un (1998) Mezopotamya'daki aritmetik uygulamalar üzerine yaptığı tarihsel çözümlemeler, bize çok önemli bir kapı açmaktadır. Ona göre bu sayı sistemleri, özellikle tarımsal üretim, ticaret ve vergilendirme gibi alanlarda kullanılan idari hesaplama teknikleri ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda sayıların gelişimi, toplumsal organizasyonun artan karmaşıklığıyla doğrudan bağlantılıdır. Damerow'un bulguları, sayıların başından itibaren iktidarın bir aracı olduğunu gösterir. Mezopotamya'daki tabletlerde kaydedilen tahıl ölçümleri, işgücü dağıtımı ya da vergi yükümlülükleri, aritmetiğin yalnızca soyut bir bilgi alanı değil, aynı zamanda toplumsal düzenin kurulmasını sağlayan pratik bir teknoloji olduğunu ortaya koyar. Böylece aritmetik, yönetenler ile yönetilenler arasında-